

NDIMA YA 7

MUVHUSO WAPO

Vhuimo ha mimasipala

151. (1) Muvhuso wapo u vhumbiwa nga mimasipala ine ya tea u thomiwa kha shango lothe la Riphabuḽiki.
- (2) Maandlanga a khorotshitumbe na vhusimamilayo ha masipala o hweswa Khoro ya Masipala
- (3) Masipala u na pfanelo ya u vhusa, nga u vhona hawe, mafhungo othe a muvhuso wapo wa tshitshavha tshenetsho, hu tshi tevhelwa mulayo wa lushaka na wa vunḁu sa zwe ya newa kha Ndayotewa.
- (4) Muvhuso wa lushaka kana wa vunḁu u nga si pfuke kana u ima phanḁa vhukoni kana pfanelo ya u shumisa maanḁa awo kana u ita mishumo yawo.

Ndivho dza muvhuso wapo

152. (1) Ndivho dza muvhuso wapo ndi—
- (a) u bveledza muvhuso wa demokirasi u na vhuḁifhinduleli kha vhadzulapo;
- (b) u vhona uri hu vhe na tshumelo kha zwitshavha nga nḁila I sa khauwiho;
- (c) u tuḁuwedza mveledziso siani la zwa matshilisano na ikononi;
- (d) u tuḁuwedza vhupo ho tsireledzeaho na mutakalo wavhuḁi;
- (e) u tuḁuwedza u dzhenelela ha zwitshavha na madzangano a zwitshavha kha mafhungo a muvhuso wapo.
- (2) Masipala u fanela u lwisa u swikelela ndivho dzo sumbedzwaho kha khethekanyo thukhu ya (1) zwi tshi ya nga gwama na ndaulo zwine a vha nazwo.

Developmental duties of municipalities

153. Masipala u fanela u—

- (a) dzudzanya na u langa ndaulo, mugaganyagwama na u dzudzanya dziñwe mbekanyo u dzhiela n̄tha t̄hoḁea dza tshitshavha khulwane na u t̄t̄uwedza mveledziso ya matshilisano na ikonomi zwa tshitshavha; na
- (b) shela mulenzhe kha mbekanyamushumo dza mveledziso dza lushaka na dza vunḁu.

Masipala kha muvhuso wa tshumisano

154. (1) Muvhuso wa lushaka na wa vunḁu nga u shumisa mulayo na mañwe maga u fanela u tikedza na u khwaḁhisedza vhukoni ha masipala kha u langa mafhungo avho, u shumisa maanḁa na u ita mishumo yavho.
- (2) Mulayo wa lushaka kana wa vunḁu wa mvetamveto une wa kwama vhuimo, zwiimiswa, maanḁa kana mishumo ya muvhuso wapo I fanela u anḁadziwa uri vhatu vha ñee mihumbulo yavho I saathu u isiwa Phalamenndeni kana kha Vhusimamilayo ha Vunḁu nga nḁila ine ya tendela muvhuso wapo wo dzudzanywaho, masipala na vhañwe vhatu vha re na dzangalelo tshifhinga tsha uri vha ñee vhpufiwa havho nga ha mvetamveto ya mulayosiñwa.

U vhumbiwa ha mimasipala

155. (1) Hu na zwigwada zwi tevhelaho zwa masipala—
- (a) Khethekanyo ya A: Masipala a re na maanḁa a u vhusa na vhusimamilayo kha vhupo hawe.
  - (b) Khethekanyo ya B: Masipala ane a t̄anganela maanḁa a u vhusa na a vhusimamilayo kha vhupo hawe na wa khethekanyo ya C ya masipala kha vhupo vhune a wela khaho.
  - (c) Khethekanyo ya C: Masipala ane a vha na maanḁa a u vhusa na a vhusimamilayo kha vhupo vhune ha katela vhomasipala vha no fhira muthihi.
- (2) Mulayo wa lushaka u tea u t̄alutshedza tshaka dzo fhambanaho dza vhomasipala vhane vha fanela u vhumbiwa kha khethekanyo iñwe na iñwe.

- (3) Mulayo wa lushaka u fanela u—
- (a) vhumba nḡila dzine dza fanela u shumiswa musi vhupo vhu tshi fanela u vha na khethekanyo nthihi ya masipala wa A kana musi hu tshi fanela u vha na vhomasipala vha khethekanyo ya B na C;
  - (b) u vhumba nḡila na matshimbidzele a u vhea mikano nga maanḡalangana o ḡiimisaho; na musi
  - (c) hu tshi tevhedzwa khethekanyo ya 229, u ita mbetshelo dzo teaho dza u kovhekanya maanḡa na mishumo vhukati ha vhomasipala musi vhupo vhu na vhomasipala vha khethekanyo ya B na ya C. U kovhekanya maanḡa na mishumo vhukati ha khethekanyo ya masipala ya B na khethekanyo ya masipala ya C zwi nga fhambana kha u kovhekanya maanḡa na mishumo vhukati ha inwe khethekanyo ya masipala ya B na ya masipala ya C.
- (4) Mulayo wa lushaka we wa sumbedzwa kha khethekanyo ḡhukhu ya (3) u fanela u dzhiela nzhele ḡhoḡea dza uri tshumelo dza masipala dzo tea u ḡetshedzwa nga nḡila I linganaho nahone I bvelaho phanḡa.
- (5) Mulayo wa vunḡu u fanela u wana tshaka dzo fhambanaho dza masipala dzine dza fanela u vhumbwa kha vunḡu.
- (6) Muvhuso muḡwe na muḡwe wa vunḡu u fanela u thoma vhomasipala kha vunḡu ḡawo nga nḡila ine ya tshimbilelana na mulayo wa lushaka wo phasiswaho hu tshi tevhelwa khethekanyo ḡhukhu ya (2) na (3) na, nga vhusimamilayo kana maḡwe maga, u fanela u—
- (a) vhona uri hu vha na u lavhelesa na u tikedzwa ha muvhuso wapo kha vunḡu; na
  - (b) ḡuḡuwedza mveledziso ya vhukoni ha muvhuso wapo ha u konisa vhomasipala u ita mishumo yavho na u langula mafhungo avho.

(6A) .....

[Khethekanyo ḡhuku ya. (6A) yo dzheniswa nga khethekanyo ya. 1 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhuraru ya Ndayotewa wa 1998 na u thuthwa nga khethekanyo ya .2 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhufumimbili ya Ndayotewa wa 2005.]

- (7) Muvhuso wa lushaka, hu tshi tevhedzwa khethekanyo ya 44, na muvhoso wa vunḁu u na maanḁalanga a vhusimamilayo na a khorotshitumbe u vhona uri hu vhe na u itwa ha mishumo nga vhomasiḁala nga nḁila I fushaho u ya nga ha zwidodombedzwa zwi re kha Shedulu dza 4 na vhu 5, nga u langa u shumiswa ha maanḁalanga a vhomasiḁala o sumbedzwaho kha khethekanyo ya 156(1).

Maanḁa na mishumo ya masipala

156. (1) Masipala u na maanḁalanga a khorotshitumbe malugana na, nahone u na pfanelo ya u langa—
- (a) mafhungo a muvhoso wapo o dodombedzwaho kha Tshipiḁa tsha B tsha Shedulu ya 4 na Tshipiḁa tsha B tshaShedulu ya 5; na
- (b) mafhungo maḁwe na maḁwe wo ḁetshedzwaho one nga mulayo wa lushaka kana wa vunḁu.
- (2) Masipala a nga ita na u shumisa milayo yapo kha uri hu vhe na ndangulo yavhuḁi ya mafhungo ane wa vha na pfanelo ya u a langa.
- (3) Hu tshi tevhelwa Khethekanyo ya 151(4), mulayo wapo une wa fhambana na mulayo wa lushaka na wa vunḁu a u shumi. Arali hu na u fhambana vhukati ha mulayo wapo na mulayo wa lushaka kana wa vunḁu une wa si khou shuma nga nḁhani ha phambano yo ambiwaho kha Khethekanyo ya 149, mulayo wapo u fanela u dzhiwa u tshi shuma arali hu uri mulayo a u khou shuma.
- (4) Muvhuso wa lushaka na muvhoso ya vunḁu I tea u ḁea kana u rumela kha masipala nga u tendelana hu tshi tevhedzwa nyimele dziḁwe na dziḁwe, ndaulo ya mafhungo o dodombedzwaho kha Khethekanyo ya A ya Shedulu ya 4 na Khethekanyo ya A ya Shedulu ya 5, zwi yelanaho na muvhoso wapo, arali—
- (a) hayo mafhungo a tshi nga langulwa nga nḁila yavhuḁi henefho; na

- (b) masipala e na maanḁa a u a langula.
- (5) Masipala u na pfaḁelo ya u shumisa maanḁa maḁwe na maḁwe malugana na mafhungo ane a vha o tea kana o livhanaho na u ita mushumo wawo nga nḁila yavhuḁi.

Kuvhumbelwe na khetho dza Khoro dza Masipala

157. (1) Khoro ya Masipala I vhumbiwa nga—
- (a) miraḁo yo khethiwaho hu tshi tevhedzwa khethekanyo ṽhukhu ya (2) na ya 3, kana
- (b) arali zwo tendelwa nga mulayo wa lushaka—
- (i) miraḁo yo nangwaho nga dziḁwe Khoro dza Masipala I imela dzenedzo Khoro, kana
- (ii) miraḁo yoṽthe yo nangiwaho hu tshi tevhedzwa phara ya (a) na miraḁo yo nangiwaho hu tshi tevhedzwa phara ṽhukhu ya (i) ya ino phara.

[Khethekanyo ṽhukhu ya. (1) yo imelwa nga khethekanyo ya. 1 (a) ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhumalo ya Ndayotewa wa 2002 na nga khethekanyo ya. 3 ya Mulayo wa Khwiniso ya vhumuḁiṽhanu ya Ndayotewa wa 2008.]

- (2) U khethiwa ha miraḁo ya Khoro ya Masipala sa zwe zwa sumbedziswa zwone kha khethekanyo ṽhukhu ya (1) (a) zwi fanela u tevhedza mulayo wa lushaka u randelaho sisiṽeme—
- (a) ya vhuimeleli ho teaho u ya nga tshenetsho tshipiḁa tsha masipala ho sedzwa mutevhe wa vhakhethi vha lushaka Iwoṽthe, nahone vhu tendelaho u khethiwa ha miraḁo I vaho kha mitevhe ya vhonkheteni ya mahoro yo ḁwaliwaho nga u tevhokana zwi tshi ya nga lutamo Iwa ḁihoro ḁenelo, kana
- (b) vhuimeleli sa zwe zwa ṽalutshedziswa zwone kha phara ya (a) ho ṽanganyiswa na sisiṽeme ya vhuimeleli ha dziwadi zwi tshi bva kha tshipiḁa tsha masipala kha mutevhe wa vhakhethi muthihi wa lushaka.
- (3) Sisiṽeme ya kukhethetele hu tshi tevhelwa khethekanyo ṽhukhu ya (2) I fanela u vhona uri tshivhalo tshoṽthe tsha miraḁo I bvaho kha ḁihoro ḁiḁwe na ḁiḁwe tshi sumbedza vhuimeleli ho teaho.

[Khethekanyo ṽhukhu ya. (3) yo imelwa nga khethekanyo ya. 1 (b) ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhumalo ya Ndayotewa wa 2002.]

- (4) (a) Arali sisiṭeme ya kukhethela I tshi katela vhuimeleli ha dziwadi, u khethekanywa ha dziwadi hu tea u itiwa nga maanḡalanga o ḡiimisaho nga oṭhe o nangiwaho hu tshi tevhelwa, na u shuma nga u ya na maitete na nḡila zwo randelwaho nga mulayo wa lushaka.
- (b) .....

[Phara. (b) yo thuthwa nga khethekanyo ya. 3 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhufu-mimbili ya Ndayotewa wa 2005.]

[Khethekanyo ṭhukhu ya. (4) yo imelwa nga khethekanyo ya. 2 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhuraru ya Ndayotewa wa 1998.]

- (5) Muthu a nga voutha fhedzi kha khetho dza masipala arali muthu onoyo o ṅwaliswa kha tshenetsho tshipiḡa tsha masipala tsha mutevhe wa vhakhethi vhoṭhe vha lushaka.
- (6) Mulayo wa lushaka we wa ambiwa nga hawo kha khethekanyo ṭhukhu ya (1) (b) u tea u thoma u wana nḡila ine ngayo mahoro na madzangalelo a vha o sumbedzwa kha Khoro ya Masipala kha u khetha uri a imelelwe zwavhuḡi kha Khoro ya Masipala ine a khou khethelwa yone.

Vhurado ha Khoro ya Masipala

158. (1) Mudzulapo muṅwe na muṅwe ane a tendelwa u khetha kha khetho dza Khoro ya Masipala u a tendelwa u vha muraḡo wa Khoro, nga nḡa ha—
- (a) muṅwe na muṅwe o tholiwaho nga, kana a re mushumeli wa masipala nahone ane a lambedzwa kha mushumo wonoyo we a tholelwa wone kana tshumelo, na muthu we a si iledzwe kha u sa tendelwa uhu hu tshi tevhedzwa mulayo wa lushaka;
- (b) muṅwe na muṅwe o tholiwaho nga, kana a re mushumeli wa muvhuso kha ḡiṅwe sia nahone ane a lambedzwa kha mushumo wonoyo kana tshumelo, na ane o iledzwaho u vha muraḡo wa Khoro nga mulayo wa lushaka;
- (c) muṅwe na muṅwe o iledzwaho u khetha kha Buthano ḡa Lushaka kana o iledzwaho hu tshi tevhelwa khethekanyo ya 47 (1) (c), (d) kana (e) u vha muraḡo wa Buthano;

- (d) Muraḡo wa Buthano la Lushaka, murumiwa wa Khoro ya Lushaka ya Mavunḡu kana muraḡo wa vhusimamilayo ha vunḡu, fhedzi u iledzwa hohu a hu shumi kha muraḡo wa Khoro ya Masipala o imelaho muvhuso wapo kha Khoro ya Lushaka; kana
  - (e) Muraḡo wa inwe Khoro ya Masipala, fhedzi u iledzwa hohu a hu shumi kha muraḡo wa Khoro ya Masipala o imelaho Khoro kha inwe Khoro ya Masipala ya khethekanyo inwe-vho.
- (2) Muthu ane a si tee u vha muraḡo wa Khoro ya Masipala hu tshi tevhelwa khethekanyo ya (1) (a), (b), (d), kana (e) a nga vha nkheteni wa Khoro, u ya nga phimo kana maga o n̄tshedzwaho nga mulayo wa lushaka.
  - (3) Zwickhala kha Khoro ya Masipala zwi fanela u ḡadzwa u ya nga mulayo wa Lushaka.

[Khethekanyo t̄hukhu ya. (3) yo engedzwa nga khethekanyo ya. 4 ya Mulayo wa Khwiniso ya vhumifiḡhanu ya Ndayotewa wa 2008.]

Tshifhinga tsha u shuma tsha Khoro dza Masipala

159. (1) Tshifhinga tsha u shuma tsha Khoro ya Masipala tshi nga si fhire minwaha miḡanu sa zwe zwa sumbedziswa zwone nga mulayo wa lushaka.
- (2) Arali Khoro ya Masipala yo fhaladzwa hu tshi tevhedzwa mulayo wa lushaka, kana musi tshifhinga tshayo tshi tshi fhela, hu fanela u farwa khetho hu saathu u fhela maḡuvha a 90 u bva ḡuvha line Khoro ya fhaladzwa kana tshifhinga tshayo tsha fhela.
- (3) Khoro ya Masipala, inwe hu si yo fhaladzwaho nga murahu ha u dzhenelela hu tshi tevhedzwa khethekanyo ya 139, I dzula I tshi khou shuma u bva tshifhinga tshayo tshi tshi fhela kana I tshi fhaladzwa, u swikela Khoro ntswa yo khethiwaho I tshi ḡivhadzwa uri yo khethiwa.

[Khethekanyo ya. 159 yo imelwa nga khethekanyo ya. 1 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhuvhili ya Ndayotewa wa 1998.]

Matshimbedzele a nga ngomu

160. (1) Khoro ya Masipala –
- i dzhia tsheo nga ha u shumiswa ha maanḁa oṭhe na u shumiwa ha mishumo yoṭhe ya masipala;
  - i fanela u nanga mudzulatshidulo wayo;
- [Duvha ja u thoma u shuma ha phara ya (b) : 30 Fulwi 1997.]
- i nga nanga khorotshitumbe na dziṅwe komiti, hu tshi tevhelwa mulayo wa lushaka; na uri
  - i nga thola vhashumeli vhane vha khou ṭoḁea kha u shuma mishumo yavho nga vhukoni.
- (2) Mishumo I tevhelaho I nga si ṅekedzwe nga Khoro ya Masipala:
- u phasisa milayo yapo;
  - u tendela mugaganyagwama;
  - u kombetshedza mithelo ya masipala na miṅwe mithelo na nyingamithelo; na
  - u engedza khadzimiso.
- (3) (a) Vhunzhi ha miraḁo ya Khoro ya Masipala I tea u vha I hone phanḁa ha musi hu tshi dzhiwa tsheo nga vouthu kha mafhungo maṅwe na maṅwe.
- (b) Mbudziso dzoṭhe dzi elanaho na mafhungo o bulwaho kha khethekanyo ṭhukhu ya (2) dzi langiwa nga tsheo yo dzhiwaho nga Khoro ya Masipala I na voutu dza u tikedza dza vhunzhi ha miraḁo.
- (c) Mbudziso dzoṭhe kha Khoro dzi tshewa u ya nga vhunzhi ha voutu dzo itwaho.
- (4) A hu na mulayo wapo une wa nga phasiswa nga Khoro ya Masipala nga nṅḁa ha musi—
- miraḁo yoṭhe ya Khoro yo thoma ya ḁivhadzwa zwavhuḁi; na
  - mulayo-wapo wo dzinginywaho wo thoma wa anḁadziwa u wana mahumbulwa a vhatu.
- (5) Mulayo wa lushaka u fanela u ṅea nḁila dza u wana—
- vhuhulu ha Khoro ya Masipala;
  - arali Khoro ya Masipala I tshi nga khetha khorotshitumbe kana komiti iṅwe-vho; kana

- (c) vhuhulu ha khorotshitumbe kana komiti inwe-vho ya Khoro ya Masipala.
- (6) Khoro ya Masipala I nga ita milayo yapo ine ya randela milayo na ndaela dza—
- nzudzanyo dza nga ngomu;
  - mushumo wayo na matshimbidzele; na
  - kuthomelwe, kuvhumbelwe, maitele, maanda na mishumo ya komiti dzayo.
- (7) Khoro ya Masipala I tea u ita mushumo wayo nga ndila I songo dzumbamaho, nahone I nga vala madzulo ayo, kana a komiti dzayo fhedzi hune zwa vhone zwo tea u ita ngauralo u ya nga lushaka lwa mushumo une wa khou itiwa.
- (8) Miraḁo ya Khoro ya Masipala vha na pfanelo ya u dzhenela kha matshimbidzele ayo na a komiti dzayo nga ndila ine—
- zwa tendela mahoro othe na madzangalelo o sumbedzwaho kha Khoro u vha o imelelwa zwavhuḁi;
  - ya yelana na demokirasi; na
  - ya nga langulwa nga mulayo wa lushaka.

Vhuḁalu

161. Mulayo wa vunḁu kha mutheo wa mulayo wa lushaka u nga nea vhuḁalu na nyiledzo dza Khoro dza Masipala na miraḁo yadzo.

U anḁadzwa ha milayo yapo ya masipala

162. (1) Mulayo wapo wa masipala u nga shumiswa fhedzi arali wo thoma wa anḁadzwa kha Gazete ya muvhuso wa vunḁu Jeneḁo.
- (2) Gazete ya Muvhuso ya vunḁu I tea u anḁadza mulayo wapo wa masipala arali yo humbelwa nga masipala.
- (3) Milayo yapo ya masipala I tea u swikelelea nga vthathu.

Muvhuso wapo wo dzudzanywaho

163. Mulayo wa Phalamennde wo phasiswaho hu tshi tevhelwa matshimbidzele o newaho kha khethekanyo ya 76 u fanela u—
- dzhiela nḁha madzangano a lushaka na a vunḁu o imelaho vhomasipala; na

- (b) ta matshimbidzele ane ngao muvhuso wapo wa nga—
  - (i) kwamana na muvhuso wa lushaka kana wa vunḁu;
  - (ii) nanga vhaimeleli vhane vha ḁo dzhenela kha Khoro ya Lushaka ya Mavunḁu; na
  - (iii) shela mulenzhe kha maitete o randelwaho kha mulayo wa lushaka wo bulwaho kha khethekanyo ya 221 (1) (c).

[Khethekanyo ya.163 (b) yo imelwa nga khethekanyo ya. 4 ya Mulayo wa Khwiniso ya Vhusumbe ya Ndayotewa wa 2001.]

Maṅwe mafhungo vho

164. Mafhungo maṅwe na maṅwe a yelanaho na zwa muvhuso wapo a songo ambiwaho nga hao kha Ndayotewa a nga ḁi randelwa nga mulayo wa lushaka kana nga mulayo wa vunḁu kha mutheo wa mulayo wa lushaka.